

Albitio sibi dono datum esse memorat lib. XXI. c. 7. n. 8. et lib. XXII. c. 11 n. 1. not. e. Nam non solum cardinalis Pallavicinii insignia in exteriori parte habet, sed etiam omnia illa scripta ad processum Grimani spectantia conservat (manu aequali saec. XVI vel XVII. descripta), quae a Pallavicinio tanquam partes ejusdem codicis memorantur.

7. *De justitia imputata*, quod est materia documentum XI, disputavit coram synodo Tridentina Lainius. 26. Octobris 1546, quum adhuc ut simplex theologus pontificius negotiis concilii interesset. Interfuerunt ejus orationi praeter praesides cardinalis Giennensis, orator caesareus, archiepiscopi novem, episcopi triginta quattuor et ultra quadraginta theologi. Eo tempore celeberrima parabantur decreta sessionis sextae de justificatione. In quibus decretis condendis Lainius tum per haereticorum errorum refutationem tum per controversiarum inter domesticos theologos agitarum elucidationem generatim maximam partem habebat. Ad domesticas autem de justificatione controversias pertinet etiam quaestio specialis, quam in oratione supra dicta solvere satagebat. In medium eam vocaverat Seripandus, doctissimus generalis eremitarum S. Augustini, qui postea, cardinalis factus sub Pio IV., in numerum legatorum synodo praesidentium assumptus est. Is nempe assertentibus confirmantibusque aliis ex suo ordine theologis, opinionem defenderat, ad id ut homini ante tribunal Dei constituto salus aeterna adjudicaretur requiri praeter justitiam infusam et merita justae *imputationem justitiae Christi*.¹ Legati praesidentes proprium articulum proposuerunt hac de re confectum, una cum altero articulo, de quibus simul theologi sententias dicerent. Tenor prioris

¹ Cf. Pallavicinius lib. VIII. c. 11., ubi Seripandi doctrinam latius exponit, allegando etiam ejus orationem 13. Julii 1546 habitam (Theiner I, 181), in qua tamen de sola justitia prima (h. e. intrinseca nobis) loquebatur, non de secunda, quae sit extrinseca h. e. justitia et merita Salvatoris. Juxta ea corrigere quae tom. II. p. 158 in nota habentur.

articuli infra oculis subjicitur.¹ In ea suffragatione a plurimis opinio Seripandi impugnabatur;² rationes autem, quas suo loco Lainius contra hanc justitiam imputatam exposuit, tanti momenti visae sunt, ut post orationem adhuc Disputationem integram de eadem materia conscribere deberit, argumentis, quae publicae attulerat, magis adhuc expolitis. Eoque modo ortum habuit dissertatio, quam undecimo loco inter Disputationes Tridentinas sistimus. Qua putamus non tam orationem ipsam 26. Octobris habitam repraesentari, quam potius novam elaborationem; quod prodire videtur tum ex amplitudine, tum ex defectu judicii de secundo articulo in codice utroque Tridentino (vide infra p. 192), tum ex iis verbis quae Lainius in fine habet: „Et haec sufficiunt de tota quaestione, in qua improbantur, qui novam hanc induxerant opinionem imputatae justitiae in die judicii, in qua aliqua mira, aliqua nova, quaedam etiam falsa continentur“ (p. 192)³. Haec Disputatio a Masserello, concilii secretario, actis authenticis inserta fuit loco summarii, quod aliquin in scripta sua ex orationibus referre consuevit; in actis autem vidit eam cardinalis Pallavicinius, qui indicare non omisit, unicam eam esse disputationem Lainianam de rebus concilii verbotenus conservatam, quam legere sibi contigisset. (Vide nostrum

¹ Pag. 153. De secundo articulo vide pag. 192.

² De voto Alphonsi Salmeroni Massarellus in actis concilii haec refert: „Alphonsus Salmeron soc. Jesu. Quoad primum de justitia imputativa etc. Nos inhaerente justitia formaliter justus summus; sed cum nobis datur, gratis a Deo datur per meritum Christi, qui hujus justitiae meritoria causa est. Quare haec justitia nobis inhaerens non est proprie nostra, sed Dei, sed Christi. Quando igitur comparemus, cum justitia Christi comparemus, non ergo alia imputativa egemus. Praeterea si nos justitia imputativa justificaremur, non essemus vere justus, sed reputaremur, quod falsum est. Quod certitudinem gratiae utramque opinionem probabilem esse.“ (Theiner I, 256.)

³ Addendum isti notae quod Lainius pag. 165 in duodecimo argumento candidè et audacter advertit: „Quod (illa sententia) ultra positionis et ignobilitatem auctoris primi, qui fuit Lutherus, ut alii notarunt, varietatem habet multam in se et obscuritatem et pugnantiam.“

tom. I. p. 105*). Ex Massarello *Disputationem de justitia* edidit Theiner, sed mendosissime, ut supra p. 26* observavimus; atque hoc iudicium nimis severum minime censi posse, utramque *Disputationem* nostram et Theinerianam inter sese comparanti facile patebit. In editione nostra tantum nonnullos ex erroribus a Theinero commissis notavimus, inter quos omissiones integrarum linearum occurrunt; plurimos taciti emendavimus, id quod etiam de votis sub num. XII. collectis valet. Generatim autem advertere debemus, quo diutius cum textibus Theineri occupati fuimus, eo magis nos vidisse, documenta Tridentina ab eo edita deplorandum in modum per negligentiam sive suam sive scriptorum, typhothetarum et correctorum corrupta esse.

Quod editionem nostram praesentis *Disputationis de justitia* attinet, id unum reliquum est ut animadvertatur, exemplaria duo hujus *Disputationis* in codice Tridentino (pag. 26*) exstantia saec. XVII vel XVIII. scripta esse codicemque ipsum ad collectionem Mazzolenii olim pertinuisse.

Pulchre de defensione a Seripando post sententias adversariorum adhibita Pallavicinius haec quae sequuntur scribit: „Nimis aegre ferebat Scripandus suum hujusmodi inventum deserere, quasi filium, quem undique oppugnatum videret. Liquet tamen ex multis ejus defensionibus scripto deinceps editis, ipsum per novas interpretationes exceptionesque, more militis veterani ab adversariis pressi, retrocedere quidem, sed fronte semper adversa.“¹

Vota theologica selecta. Non abs re esse censuimus, ex reliquis votis a Lainio in ipso concilio pronuntiatis, de quibus Massarellii acta a Theiner edita referunt, aliqua seligere eaque complementi gratia votis a nobis editis adungere (XII.).

Sunt autem tantum summaria quaedam orationum, quarum tenor verbalis non amplius exstat; sed vel ex

¹ Lib. VIII. c. 11 n. 12.

tenuibus lineamentis nobis conservatis conjecturam facere licet de gravitate conceptuum et argumentorum, quibus ipsae orationes splenderunt.

Massarellius, concilii secretarius, solebat illa summaria, dum ipsae orationes habebantur, conficere vel saltem eo tempore animadversiones necessarias conscribere; profecto id quidem non semper eum eadem attentione eodemque successu. Nihilominus optimo jure de bona mente sua et de valore suorum notaminum infra relata verba scribere potuit eodem loco, ubi ipsum primum ex Lainianis *actis theologis* selectis a nobis in brevem formam redigere incepit: „Aliquos modos (argumentandi a Lainio adhibitos circa eucharistiam) summatim hic annotabo, prout dum ipse protulit hodie sententiam, percipere potui; id quod etiam in sententiis aliorum theologorum recitandis faciam, quando satis ad intentionem meam, imo s. synodi sit, colligere ex discussione dictorum articulorum, quid in summa ipsi theologi senserint, ut deinde sancta ipsa synodus juxta eorum iudicium melius dignoscat tum falsitatem articulorum ipsorum tum veritatem catholicae fidei.“¹

Diverso plane tempore singula ista vota seu orationes a Lainio in concilio dicta sunt. Tria priora, scilicet de eucharistia, de poenitentia et de sacrificio missae, ad huc theologus pontificius protulit, in discussione articulorum ex ordine theologorum primus semper loquens, atque a Salmerone, altero theologo misso a papa, exceptus. De reali praesentia Christi in eucharistia (infra p. 193) disputavit Tridenti 8. Septembris die natiuitatis B. V. M. anni 1551, patribus materiam parare incipientibus pro sessione XIII, quae mense sequenti die 11. celebrata est. De sacramento poenitentiae (pag. 197) dixit 20. Octobris 1551, praeparationem sessionis XIV habitae 25. Novembris ejusdem anni inde exorsus. Sacrosanctam missam propriam atque verum sacrificium esse (p. 204) probavit 7. Decembris 1551, quum de definienda hac veritate in proxima

¹ Haec verba praecedunt phrasim: „Ipse igitur D. Jacobus adduxit primum“ etc., a qua Summarium Massarellii (infra pag. 193) exorditur.

sessione XV. ageretur; quae tamen definitio atque reliqua acta synodi primum dilata sunt, ob adventum protestantium in sessione XV. expectatum, et postea in sessione XVI. suspensa cum ipsius concilii solemnii suspensione.

Reliqua vota tria pertinent ad ultimam periodum synodi sub Pio IV., in qua Lainius ut generalis cum suffragii jure sacro conventui interfuit. Atque horum primum quidem, in quo demonstratur, Christum in coena se ipsum ut verum sacrificium obtulisse (pag. 212), opposuit die 27. Augusti 1562 sententiae Seripandi et aliorum membrorum concilii hanc doctrinam neganti, idque tanto successu, ut contra eum aliosque praelatos, qui ex sua parte stabant, adversarii opinionem propriam non amplius palam defendere ausi fuerint.¹ Altera ex iis tribus orationibus de canonibus circa abusum in sacramento ordinis seu breviter de reformatione (p. 214) agit; eam habuit die 16. Junii 1563. Cujus materiam ad quaestionem de jurisdictione episcoporum sese simul extendentem jam supra in prolegomenis tomi I pag. 85*—88* consideravimus, ubi etiam judicia Vicecomitis et aliorum allata fuerunt. Ultima denique inter sententias longiores Lainii a nobis impressas, data 2. Octobris 1563, eandem materiam reformationis respicit (pag. 221), sed hic multo magis variam diversissimasque partes disciplinae complectentem.²

De hac ultima solum oratione circa reformandos mores et de prima circa eucharistiae sacramentum adhuc pauca quaedam advertere liceat.

Atque ad votum de reformatione quod attinet, tum ipsa haec brevis delineatio ejusdem, tum alia plurima loca Lainii sparsa per duos tomos praesentes, aperte demonstrant, quantopere vir Dei, ecclesiastico zelo repletus, ut mores tum laicorum tum clericorum, suprema curia minime excepta, ad meliorem statum transferrentur desideraverit

¹ Cf. Pallavicinius lib. XVIII. c. 2, ubi etiam de variis formis et de fundamentis hujus sententiae adversae.

² Conferatur de hac sententia judicium Galini archiepiscopi tom. I. p. 87*.

atque allaboraverit. Legantur ex gr. ea quae juste pariter atque intrepide ipsi pontifici (infra p. 265 ss.) inculcat de simoniae vitio omni ope et severitate summa ex urbe Roma expellendo. Similiter in isto voto de reformatione haec acria verba profert: „Mirum quod Romae offeruntur in concha multa milliaria aureorum et possunt accipi; sed quatrini, qui projiciuntur in concha, quando aliquis baptizatur, non possunt accipi.“ (p. 223.) Ut autem in reformatione cleri recte procedatur, ab educatione bona juventutis ecclesiasticae ex ejus sententia plane incipiendum est. Incontinentiam clericorum provenire aiebat ex defectu educationis. „Educatur juvenes in castitate et habebimus castos sacerdotes.“ Ita in voto decimi sexti Junii 1563. Unde etiam maxime ei probabatur consilium erigendi seminaria clericorum, notandumque est, quod suffragio in favorem seminariorum lato addidit de theologia scholastica in illis palaestris studiorum excolenda: „Statuendi sunt plures magistri in diversis scientiis; laudavitque scholasticos (referentibus actis); nam scholastica scientia valde illuminat intellectum.“ (Ib.)

De prima autem oratione circa eucharistiae sacramentum praeterire non possumus, quae narrat Bartolius, fuisse hanc orationem eandem in qua, ut superius memoravimus, nullum se in concilio patrem ecclesiae vel auctorem allegaturum esse spondit, cujus doctrinam non ipse ex ejus libris sollicitè perlectis tanquam ex fonte hausisset. Eodem scriptore teste orator non minus quam per tres integras horas auditores suspensus tenuit iisque pari modo per doctrinae profunditatem ac per humilitatis sinceram in exordio data documenta sese probavit.¹ Ceterum eodem tempore Lainius jam illa febrī quartana laborare incipiebat, quae ex laboribus ingentibus susceptis aucta, inde per decem menses iterumque eum affligebat. Quo majoris pretii apparere debet illa illis diebus eidem simul-

¹ Quam Bartolius et alii ex isto exordio diversa afferant, quae in actis non habentur, aliae relationes eaeque ampliores de hac oratione olim existisse videntur.

que Salmeroni attributa ab Aegidio Foscarario o. Praedicatorum, viro magnae eruditionis, qui fuit postea episcopus Mutinensis. „Patres magistri Lainez et Salmeron“, ita affirmavit, „maximo splendore disputaverunt contra Lutheranos de sanctissimo sacramento eucharistiae; revera felicem me praedico, quod vivere mihi concessum fuerit eo tempore, quo homines duo tam docti atque tam sancti in ecclesia florent.“¹

Hoc cum testimonio sicuti digno epilogo iis, quae de Disputationibus Tridentinis praefanda erant, finis imponatur.²

Caput IV. Prolegomena ad Disputationes et morales instructiones secundae partis.

Secunda pars hujus tomii elucubrationes varias Lainii complectitur, quae nullo nexu cum concilii Tridentini rebus cohaerent. Eae tamen quum in codicibus a nobis per vestigatis sese offerrent, ideo praetermittendae non esse visae sunt, quia ad delineandam ex suis ipsius scriptis Lainii nostri indolem maximopere deserviunt. Neque timeamus, ne quisquam titulum Disputationum Tridentinarum toti operi inscriptum eo nobis impropere, quod quasi appendix ejusdem loco post tot scripta majoris momenti interni, et simul paulo majoris etiam limae externae, Tridentina intelligimus, haec alia ingenii Lainiani monumenta adjungamus.

¹ Bartoli, Storia della comp. di Gesù, L' Italia, lib. II, cap. 5. (Opere ed. Torino 1825) pag. 49; ex Polanci hist. soc. Jesu ms.

² Alla vota Lainii, quae apud Massarellum occurrunt, in hanc seriem nostram non admittimus, quia plerumque nimis brevis in iis materia orationis vel suffragii restringitur. — Praeterea notandum, orationem Lainii de conceptu immaculato B. V., quae apud plures memoratur, vel ideo hic sisti non posse, quia nunquam habita, scripta vel praeparata nunquam fuerit. Etenim quae in vita Lainii a Ribadeneira composita de hujusmodi oratione occurrunt, ea Ribadeneirae non sunt sed ab alio conficta et in primam ejusdem editionem intrusa fuerunt (Vide Bartolium l. c. pag. 39 s.).

Quod dictum momentum atque limam spectat, non ii sumus, qui diffiteamur, aliqua quae in hac ultima parte operis lectori tradimus, solummodo tanquam historica documenta magni Lainii considerari debere, ad colendam autem theologiam vel ad praxim dirigendam non tantum hodieum conducere, quantum propter auctoris famam forsitan credi posset; nonnulla enim ex iis solum quasi primis lineis consignata relicta sunt, plane imperfecta alia videntur, alia denique nimium adjunctis temporis et loci descriptionis adaptata apparent, ita ut generaliorem usum vix atque vix habere possint.

Veruntamen ex altera parte (ut aequi simus) omnia ea scripta simul comprehensa satis dilucide demonstrant, quanti pretii sit acumen mentis ingenique sagacitas juncta pietati et zelo animarum, si ad res practicas dijudicandas admovetur; demonstrant, scientia, quae vera sit, quam frugifera esse solet ad vitam hominum tam singulorum quam societatis universae ordinandam; docent, quam amplum campum scientiarum sacerdos complecti debeat, qui sua doctrina et actione coaevis solide prodesse desiderat.

I. Sub ultimo hocce respectu prae aliis sese commendat *Disputatio de usura variisque negotiis mercatorum*, cui primum locum assignavimus (p. 227).

Sane vix ullo modo Lainius ostendere potuit melius, quomodo sacerdotes mores hujus saeculi atque hominum negotia et aegritudines, tanquam medici spirituales, perquirere debeant, quam hac sua elucubratione morali, in qua quaestiones quam plurimas de usura et de cambiis, post investigatam naturam singulorum contractuum toties adeo implexorum, cum maxima circumspectione dissolvit.

Dum Januae morabatur annis 1553 et 1554, concionibus habendis occupatus, in ea urbe opulenta et mercatorum frequentia celeberrima saepius in suggesto de moralitate variorum negotiorum loqui coactus fuit. Id fecit eo fructu, ut non solum plurimi pecunias injuste possessas restituerent, sed etiam magistratus edictum publicaret, ut omnes mercatores libros atque schedas contractuum suo-